

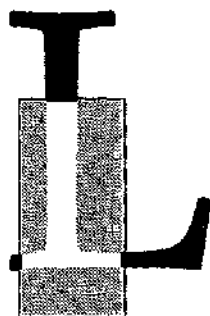

FRANCISCO M. GIMENO BLAY

EL MANUSCRIT II-3096
(OLIM 2. LI.1) DE LA BIBLIOTECA
DEL PALACIO REAL

---

(1) Segons el que em van indicar les bibliotecàries, i pel tipus de ferros utilitzats, pertany a la primera meitat del segle XIX, més concretament al regnat de Ferran VII. De la mateixa època deu ser l'enquadernació del manuscrit 552 (*olim* 2.F.4), en el qual les pàgines de les rúbriques apareixen a la part final del llibre (en l'actualitat, fulls 199-209), per bé que, d'acord amb el costum medieval, haurien d'anar al principi.

(2) Posteriorment, algú va anotar en el mateix full: *Letra de d(ò)n José Mariano Ortiz. Ms. del siglo XIV.*

es notes que tot seguit exposem tenen la finalitat d'explicar l'estat actual del manuscrit miscel·lani II-3096 (*olim* 2.LI.1), custodiat a la Biblioteca del Palacio Real de PMadrid. Com es veurà a continuació, aquest manuscrit consta de dos miscel·lanis anteriors, diferenciats entre si —quant a la cronologia de còpia— per una mica més de mig segle.

Del manuscrit en qüestió, se n'han ocupat diversos autors des que al segle XIX el descrigué Jaume Massó i Torrents (Massó i Torrents 1888: 34-37; Round 1974-1979: 195; Blüher 1983: 126-128; Jorgensen Concheff 1985: 53, 108, 131 i 138; Martínez Romero 1985: 136-138). Encara que Massó el data al segle XIV, convé proposar com a mínim una doble datació: d'una banda, la darrereria del segle XIV o la primeria del XV; de l'altra, la segona meitat d'aquest darrer segle.

L'estat actual del manuscrit és el resultat d'una incorrecta enquadrernació realitzada a l'època de Ferran VII.¹ Segons la composició actual, el manuscrit presenta, entre d'altres obres completes i fragmentàries, el contingut següent:

- [1] *Tragèdies de Sèneca*, (fulls 2 r.-32 v.). El títol que apareix al full 1r. el va assignar al segle XVIII el notari valencià Josep Marià Ortiz, que anotà en aquest manuscrit: *Tragedia de Hercules y Medea por M(osse)n Antoni de Vilaragud dedicada al rey D(ò)n Juan el 1.²*

- [2] *Varia. regiment de sent Bernat en qual manera de ésser regida la casa e companya de bon hom que féu a son amich lo cavaller del Castell Ambròs* (fulls, 33 r-34 v);
- [3] *Prefacio a les Profecies* (full 35 r); *Reconten les ystòries teutòniques...* (full 35 v);
- [4] *Mestre Arnau de Vilanova. Profecies* (36 r-39 v);
- [5] *Mossèn Ramon Servera* (fulls 40 r-49 r);
- [6] *Regles de amor y parlament de un hom y una fembra fetes per M(ossè)n Domingo Marco [sic] a requesta de la Carrosa, dama del rey D(o)n Juan el 1 y carta amorosa de esta al rey y sa resposta* (fulls 50 r-100 r). Com en el cas de les *Tragèdies* de Sèneca, també ací el títol és de Josep Marià Ortiz, posseïdor, com es veurà, d'aquesta part del manuscrit.³

L'estructura textual, quant a la disposició, no aclareix res sobre el procés de formació d'aquest manuscrit. Una mirada atenta revela, com he dit més amunt, que ens trobem davant dos manuscrits miscel·lanis copiats amb mig segle o més de diferència i que, malgrat això, al segle XIX van ser units formant-ne un de sol. Els dos manuscrits miscel·lanis contenen:

- 1) L'A (darrerria del XIV-primeria del XV), *Sèneca* i les *Regles d'amor*, és a dir, les obres que actualment es presenten amb els números 1 i 6.
- 2) El B (segona meitat del XV), les obres que han estat senyalades amb els números 2, 3, 4 i 5.

En tots dos casos sembla evident que els dos manuscrits es van concebre com a miscel·lanis de bon començament, atès que la seua escriptura és uniforme. Dues persones, separades en el temps, copien ambdós miscel·lanis, A i B.

La reivindicació de la importància d'aquest fet no es basa solament en l'actual estructura codicològica, sinó en el fet que l'enquadernació del XIX, a més d'aplegar dos manuscrits distints, va dislocar la presentació originària de l'A.

Una anàlisi detinguda del miscel·lani A demostra, tal com ja s'ha indicat, que l'estructura originària va quedar desfigurada, entre altres raons, perquè ja a principis del segle XIX aquest manuscrit estava desenquadrant, tal com indicava V. Salvà: «It is rather singular that both these manuscripts should have fallen into my hand, as they are bound separately», (Salvà, 1826: 135). Aquest autor afirma seguidament que per la semblança gràfica i per la numeració de les *Tragèdies* i les *Regles d'amor*, totes dues devien formar un únic manuscrit, i proporciona en la descripció l'ordre de l'original del miscel·lani A, de primer les *Regles d'amor* i després les *Tragèdies* de Sèneca. Així s'explica que aquestes darreres es presenten actualment d'una manera incompleta.

És difícil saber, però, si el manuscrit estava ja desenquadrant al segle XVIII, quan va pertànyer a la biblioteca privada de Josep Marià Ortiz. L'únic esment conegut que n'ofereix Ortiz no dona cap llum sobre el particular: «A estos precedió Don Domingo

(3) Una anotació posterior, al marge dret del full 50 r., aclareix l'autoria del títol en aquests termes: *Letra de d(o)n José Mariano Ortiz. Ms. del siglo xiv.*

Mascó, consejero del señor Don Juan el I de Aragón, autor de la *Tragèdia de Hom enamorat y la fembra satisfeta*, alusiva al amor que profesaba el rey Don Juan a Doña Carroza, Dama de la Reyna, que se representó en el Real de Valencia el abril de 1394, la que original con varias notas de la misma letra posee el Informante...» (Ortiz, 1782: 39).

Efectivament, les *Tragèdies* i les *Regles d'amor* constituïen un únic manuscrit, actualment incomplet en allò que fa a la part de les *Tragèdies*, tal com és conservat en el II-3096 del Palacio, i es presentava amb un ordre distint de l'actual: en primer lloc, hi havia les *Regles d'amor*, i en segon lloc, les *Tragèdies de Sèneca*, manuscrit incomplet, que finalitza amb el començament de la tragèdia d'*Agamèmnon*.

La reconstrucció del manuscrit original, sobre la base de la numeració antiga i segons la correspondència actual, és aquesta:

Foliació antiga (darrerria s. xiv)	Foliació moderna (s. xix)	Foliació antiga (darrerria s. xiv)	Foliació moderna (s. xix)
II?	50	XXIX	64
III?	51	XXX	65
IV?	52	XXXI	66
V?	53	XXXII	67
VI?	54	XXXII	68
VII?	55	XXXIII	69
VIII?	56	XXXV	70
IX?	57	XXXVI	71
X?	58	XXXVII	85
XI	59	XXXVIII	86
XII	72	XXXIX	87
XIII	73	XL	88
XIV	74	XLI	89
XV	75	XLII	90
XVI	76	XLIII	91
XVII	77	XXXIII	92
XVIII	78	XLV	93
XIX	79	XLVI	94
XX	80	XLVII	95
XXI	81	XLVIII	96
XXII	82	XLVIII	97
XXIII	83	L	98
XXIV	84	LI	99
XXV	60	LII	100
XXVI	61	LIII	101
XXVII	62	LIV	1
XXVIII	63	LV	2

Foliació antiga (darrerria s. XIV)	Foliació moderna (s. XIX)	Foliació antiga (darrerria s. XIV)	Foliació moderna (s. XIX)
LVI	3	LXXIII	(falta)
LVII	4	LXXIII	19
LVIII	5	LXXV	20
LIX	6	LXXVI	21
LX	7	LXXVII	22
LXI	8	LXXVIII	23
LXII	9	LXXIX	24
LXIII	10	LXXX	(falta)
LXIV	11	LXXXI	25
LXV	12	LXXXII	26
LXVI	13	LXXXIII	27
LXVII	14	LXXXIV	28
LXVIII	15	LXXXV	29
LXIX	16	LXXXVI	30
LXX	17	LXXXVII	31
LXXI	18	LXXXVIII	32
LXXII	(falta)		

La reconstrucció proposada queda corroborada, a més, pels reclams, que apareixen en les pàgines següents:

- 1) Full XII v (72 v): *(l)a tua*.
A la qual fembra respon [full XIII r (73 r)] la tua bella...
- 2) Full XXIII v (84 v): *fembres*.
... una companya de vils [full XXXVII r (85 r)] fembres, mas eren...
- 3) Full XXXVI v (71 v): *ne fahia*.
... que si altra persona [full XXXVII r (85 r)] ne fahia mil...
- 4) Full XLVIII v (96 v): *les sues*.
... lo porter córrech tost pendre [full XLVIII r (full 97 r)] les sues armes...
- 5) Full LXXVIII v (23 v): *se'n tornà*.
... en lo flux com [full LXXIX r (24 r)] se'n tornà...

Tal com es desprèn d'això, l'enquadrernació del segle XIX no solament va canviar l'ordre original de les dues obres del miscel·lani A, sinó que, en el cas de les *Regles d'amor*, va capgirar, a més, l'ordre dels quaderns: col·locà en segon lloc el tercer quadern i va posar aquest en el lloc d'aquell. Un altre element que crida l'atenció és que, mentre que els quatre primers quaderns tenen dotze fulls, el cinquè en té trenta, i que, del sisè, només se'n conserven deu actualment.

Per acabar, faltaria traçar succintament la història del miscel·lani A, tot abordant els dubtes que sorgeixen sobre el temps i el lloc de redacció. Els autors que han comentat el manuscrit, en proporcionen datacions diverses: Massó el situa al segle XIV, mentre que Gutiérrez del Caño, en editar les *Tragèdies*, proposa el segle XV. La inconcreció d'ambdues datacions ha permès que alguns autors presentaren aquestes dues hipòtesis com a irreconciliables (Round 1974-1979: 195). El fet que no hi ha un colofó i que l'escriptura emprada s'utilitzara a la Corona d'Aragó durant els anys finals del segle XIV i els primers del XV, reconcilien totes dues posicions, d'antuvi allunyades. Siga com siga, hi ha un terme *a quo* de còpia del miscel·lani A, i és la data de la traducció de les *Regles d'amor*, que, segons A. Pagès, pot ser entre el 1387 i el 1389 (Pagès, 1930: XV). Si la traducció es va fer durant aquests anys, fóra ben possible que aquestes *Regles d'amor* s'hagueren representat al «Real de Valencia el abril de 1394», segons que informa J.M. Ortiz (Ortiz, 1782: 39).

Més difícil és la resolució de l'interrogant sobre el centre de còpia. Tot sembla indicar que va ser la Cancelleria Reial. Així ho sembla confirmar l'autor de la traducció—Domènec Mascó— i la dedicatòria a Joan I. També l'escriptura i la forma de presentació del text en cadascuna de les pàgines recorda els registres de la Cancelleria i els manuscrits que amb format de llibre-registre transmetieren la literatura en les llengües vulgars (Gimeno Blay, 1991: 229 i s.).

Atès que el manuscrit va poder ser copiat entre el 1389 i el primer quart del segle XV, quina n'ha estat la història fins a l'actualitat? No disposem de notícies certes fins al segle XVIII. Josep Marià Ortiz en proporciona la primera quan designa les *Regles d'amor* com la tragèdia d'«Hom enamorat y la fembra satisfeta, alusiva al amor que profesaba el rey Don Juan a Doña Cararroza...» (Ortiz, 1782: 39). L'afirmació que aquest autor fa de posseir un manuscrit que conté aquest text («... la que original con varias notas de la misma letra posee el Informante...»); (Ortiz, 1782: 39), i l'anotació autògrafa d'Ortiz que apareix en el manuscrit II-3096 de la Biblioteca de Palacio, permeten identificar aquest darrer amb el que va posseir Ortiz a València el segle XVIII.

El 1826, V. Salvà, des d'Anglaterra, en el seu catàleg de llibres espanyols i portuguesos, enregistra un manuscrit amb el número 1345 que sens dubte és el mateix miscel·lani A inclòs en el II-3096. A més, amb tota seguretat és el mateix que va posseir J.M. Ortiz fins a la seua mort el 1799. El 1826 apareixen citades per primera vegada les dues obres que integren el miscel·lani A, i de forma separada, és a dir, formant dos volums manuscrits (Salvà, 1826: 135).

Igualment es pot afirmar que els manuscrits a què es refereix J. Pastor Fuster (1827, I: 11) són els mateixos que van pertànyer a J.M. Ortiz, i això es desprèn dels fets següents:

- 1) De la descripció que proporciona d'un manuscrit, per a ell del segle XV, que contenia les *Tragèdies de Sèneca*, i que «solo he visto y tenido la primera que

es de: Ercules y Medea». Sense que se'n puga saber per quina raó, J. Pastor Fuster afirma que aquest «códice contenía las nueve restantes Tragedias, porque además del argumento de dicha primera tragedia (...) sigue el argumento de la segunda...». A més, sobre el començament del manuscrit informa que «empieza sin la primera letra inicial: «a primera Tragèdia conté la gran furor de Ercules»» (Fuster, 1827, I: 11 i Schiff, 1905: 130) (Fac. 1), inici que es correspon amb l'actual full r. del manuscrit II-1096 de la Biblioteca del Palacio Real.

- 2) En tractar de Domènec Mascó, copia el mateix títol que amb lletra de Josep Marià Ortiz apareix al manuscrit II-3096. Fuster, a més, diu d'aquesta obra que l'ha tinguda en el seu poder i que és inclosa en un manuscrit de 52 fulls (Fuster, 1827, I: 19). Actualment, les *Regles d'amor* ocupen del full 50 r. al 100 r. al manuscrit del Palacio.

Ara bé, Fuster degué veure el manuscrit miscel·lani A ja desenquadernat abans del 1826, data d'impressió del catàleg de V. Salvà. Certament, el manuscrit es va trobar a mans de Josep Marià Ortiz fins a la seua mort, l'any 1779. Per a Barrera Leirado, «perdióse este códice a la muerte de su poseedor, acaecida en 1779» (Barrera y Leirado, 1860: 239). Fa la impressió, però, que, incorrectament crec, Barrera converteix J.M. Ortiz en propietari de dos manuscrits que contenien les *Regles d'amor*, quan en realitat només n'és un. L'indueixen a aquesta confusió les fonts d'informació que utilitza i el fet que, possiblement, ell mai no va veure el manuscrit original. Vegem-ne per què:

- 1) En primer lloc, basant-se en Josep Marià Ortiz i referint-se a Domènec Mascó, afirma: «Escribió una tragedia titulada: «L'hom enamorat y la fembra satisfeta», alusiva al amor que profesaba el Rey don Juan a doña Carroza, dama de la Reina. El original de este drama, que se representó en el Real de Valencia por abril de 1394, formaba un precioso códice, que con anotaciones de la misma letra, poseía en 1782 (...) don Mariano José Ortiz...» (Barrera y Leyrado, 1860: 238-239). Aquest manuscrit és el que es degué perdre, a parer de Barrera, amb la mort d'Ortiz el 1799.
- 2) En segon lloc, utilitzant com a font informativa el catàleg de V. Salvà, afirma: «Otra obra de mosen Domingo Mascó, intitulada: 'Regles de amor y parlament de un hom y una fembra' se conservaba en otro códice, también del siglo xiv, que fue del mismo Ortiz, y don Vicente Salvà anunció existente en su librería de Londres, año 1826» (Barrera y Leyrado, 1860, 239).

Barrera y Leirado caigué en l'error induït pel fet que J. M. Ortiz es refereix en l'informe a les *Regles d'amor* amb el títol d'"Hom enamorat y la fembra satisfeta".

el tenor del qual no és igual que el que el mateix Ortiz anotà en el manuscrit original i que va copiar textualment Salvà.

Finalment, el miscel·lani A, segons Gutiérrez del Caño (1914: XXVIII), degué entrar a formar part de la Biblioteca Real entre el 1826 i el 1829. Incorporat també a aquesta, s'hi va afegir el miscel·lani B, i, enquadernats conjuntament, formaren el manuscrit 2.LL1, actual II-3096.

FRANCISCO M. GIMENO BLAY
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BARRERA Y LEIRADO, C. A. de la (1860) *Catálogo bibliográfico y biográfico del teatro antiguo español desde sus orígenes hasta mediados del siglo XVIII*, Madrid, Imprenta de Rivadeneyra.
- BLÜHER, K.A. (1983) *Séneca en España. Investigaciones sobre la recepción de Séneca en España desde el siglo XII hasta el siglo XVIII*, Madrid, Editorial Gredos.
- FUSTER, J.P. (1827) *Biblioteca Valenciana*, València.
- GIMENO BLAY, F.M. (1991) «A propósito del manuscrito vulgar del Trescientos: El escurialense K.I.6 y la minúscula cursiva libraria de la Corona de Aragón», *Scrittura e Civiltà*, 15, Florència, L.S. Olschki, pp. 205-245.
- GUTIÉRREZ DEL CAÑO, M. (1914) *Producción dramática valenciana*, València.
- JORGENSEN CONCHEFF, B. (1985) *Bibliography of Old Catalan Texts*, Madison, The Hispanic Seminary of Medieval Studies.
- MARTÍNEZ ROMERO, T. (1985) «Sobre l'autoria de la traducció catalana de les Tragèdies de Séneca». *Estudis de llengua i literatura catalanes. XI. Miscel·lània Antoni Badia i Margarit*, 3, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MASSÓ TORRENTS, J. (1888) *Manuscritos catalanes de la biblioteca de S.M. Noticias para un catálogo razonado por...*, Barcelona.
- ORTIZ, J.M. (1782) *Descubrimiento de las leyes palatinas... que V.M. tiene como a Rey de Aragón en vuestro Palacio*, Madrid, Imprenta y Librería de Andrés de Sotos.
- PAGÈS, A. (1930) *Andreae Capellani regii francorum De Amore Libri tres. Text llatí amb la traducció catalana del segle XVI*, Castelló de la Plana, Societat Castellonenca de Cultura.
- ROUND, N.G. (1974-1979) «Las traducciones medievales catalanas y castellanas de las tragedias de Séneca», *Anuario de Estudios Medievales*, 9, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- SALVÀ, V. (1826) *A Catalogue of Spanish and Portuguese Books, with occasional literary and biographical remarks*, Londres.
- SCHIFF, M. (1905) *La bibliothèque du Marquis de Santillane*, París.

a primera tragedia conte la gran furor de Eracles
la qual es en lo sacrificio qui feu de lios qui per se
quia sa muller megera Espero que aquesta tragi
dia sia pus facilment entesa deuen en loch de argument
y suposat que Eracles fu fill de alguna en altra manera
sin a la muna muller del Rey amphitrion dela qual sego
se venen los peccos supuer deu del Cel fill de gerinus hac
aquest fill colt Eracles lo qual ymo de esta germana e
muller del dit deu Jupid com haques per maluolencia en
uiciar e lassar per grans d'holts manoli que anas ala
inferns ab Testu pero que moris alli la qual anada Er
acles anepta ab gran efforto E com haques lo dit Eracles
ysa per muller a megera filla del Rey Creon dela qual
haque molts fills ell pome en l'infery lios lo qual Eracles
hauia exellat pres per impugnaco la Quira d'Obes e
oris lo Rey Creon pare de megera e las germanas de aquella
E naps de mana per muller a megera la qual com ara due
gas malament lios la pposa la mort de ella e de sos fills sine
volie consentir a lon voler E naps Eracles retornat de
inferns ab gran victoria de tots los pills que alli eren qu
format deos que lios haue comen mata a elle anepte sus
E com Eracles fo sacrific de lios aps quel hac mori e fo
oracio a Jupid aps lo dit sacrificio ymo la dua de esta haue
gran curia e desplacer del retornament de Eracles de in
ferns fu demit aqste sabent la dua oracio raris d'furor
que ons sa muller megera etate per fills de que Eracles
retornat en si mateix se dolgue mult tristament Als dies
que Eracles abten sus fills cometen adulter e l'urtra
megera Eracles retornat e sabuda la maluepar d'aqsts
ois los de que indignada sen conunda enca segois posa
ouidi en lo gen libre esargamorostos

1) Biblioteca del Palacio Real, ms. II-3096, full 2 r.

En aquest entremet para que vos pagueu per lo que es vobis
 visto empre si veu libro signati. que cum deduxer ficut
 licetis dicitur legimus et responderi no possumus signa
 me. Et est. Quod nescis in antea dicitur. et ipse dicitur.
motus condicione hanc causa breuitate dicitur poque.
 La pincia que secan appellato maestres q banian grom
 de magister en ca que dm magm mendares La pincia
 na que p oricals seca blasfemada e condenada la pincia
 Ley evangelical de ihu est Cor dm p quas via veis
 ras. blasphemabitur // La rancia q ara foran p ana qra
 e p hanc dignitate e bennino en la blesia. q q appar
 que sean ab aqt qm pto puse seca adonar bennino e
 dignitate e p ara secan multo deya deles auget dela
 genit popular q sien doñato ad opnato e q elle p usque
 ad m signa ca q doctes. Et ad nos es estat demostat cla
ramen car dm in anagora ficut verbis de nob nico
ciabimur. Car. aquositas negocios. apud vol dir
fer mercadecya. En apud d. vos hico demostat que
causa. esse vchens. aquositas feryals los gnals apud
son p osito en la sancta p p p p. e specialiter lincia p p
demostit. lincia p p p p de ante est. nigra. q q q
refulacionis no demostit. q q p p p p p p p p p p
pa p
Et ad nos ad m p p p p p p p p p p p p p p p p
de m p
q q p
pa m
1 + p

5

2) Biblioteca del Palacio Real, ms. II-3096, full 46 v.

naix gran fillona e mill temps nos poden concordar doze
 aquestes coses ara breuement mes dire he les altres mane
 res finals d'amor a nos les lre que les conegats car not
 volem perdonar algn begar nit volem fer carregar
 de treball

Si l'amor fuyda pod tornar en la vida

Ad ara pomes demanar si l'amor fuyda pod tornar
 en la vida es deffalliment d'amor ve per ignorancia de
 fer sense duple fer se pot si empero vinga per deffalliment
 del amant o deffalliment de la natura daqll d'us que no
 pod tornar en la vida mas empero no es impossible cosa
 car res firmament de natura hi pod ser orrer mas si de alguna
 vegada se desvinga de colpa d'adunq. no crehem que puga
 tornar en son estatment mas tot bon deu de separar ay.
 tal amor que depuix que hana puada un amor tot temps
 hi deu portar honor Car pensar se pod quey deu ester oblidat
 si una fombra ha fit adulteri ab ell car qual cosa sia pitor
 algom que se bo fya bon a sta muller si empero la fombra
 es segura d'una amor tots treballs ne sofferra mas arant
 es que pus d'una amor sia partida que torne en lo primer
 punt in estatment

amb a com mianar es l
 paranda es de falcos
 que jantes torne en
 lo punt primer.

De la concepcia de cambiada mor

Aquestes coses nos de ara demostrades assats ab breu pa
 raula la qual vos ayuix al sobiran tractat de la concepcia
 de la cambiada mor la qual cosa es pitor a tots amos
 e necessaria Car nenguna cosa es tan necessaria en amor
 com conceper no duplement qual sia lo voler e lo atalen
 tament d'amor car per aquepa part sia engomar algu de
 alguna error d'aytal amor noy reben gran amor e noy po

3) Biblioteca del Palacio Real, ms. II-3096, full 89 r. (numeració antiga XLI).